

УДК 372.8

КОМУНІКАТИВНО-ДІАЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ: ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНЯ РЕФЛЕКСІЯ

Надія Денисенко

*Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького
кафедра соціальної роботи, соціальної педагогіки та дошкільної освіти
вул. Гетьманська, 20, 72300, м. Мелітополь, Запорізька обл., Україна*

Філософсько-освітня рефлексія уможливує досягнення комунікативно-діалогічної компетентності майбутнього фахівця як складової життєвої компетентності і мистецтва жити у нових, складних умовах мінливого світу. Філософське обґрунтування її як цілісного, багаторівневого, багатовимірного утворення, що буде імплементовано в освіту, забезпечить суб'єктам вищої освіти гармонійну інформативно-екзистенціальну взаємодію у культурно-освітньому просторі професійної підготовки та у вибудові стратегій майбутньої життєдіяльності.

Ключові слова: діалог, життєва компетентність, компетенція, комунікативна філософія, культурно-освітній простір, міждисциплінарність.

Актуальність дослідження і постановки проблеми зумовлена суттєвими соціальними змінами у світі, які змушують особистість до постійного оновлення сформованих життєвих поглядів і відносин, до пошуку нових алгоритмів і форм поведінки з урахуванням як свого життєвого досвіду, особистісного потенціалу, ціннісно-мотиваційних і смислових особливостей, так і системи сформованих установок у соціумі. Сукупність цих вимог складає систему компетенцій, які будуть відображати зобов'язання людини певного віку, соціального статусу і кваліфікації виконувати ту чи іншу діяльність, а здатність її здійснювати постає компетентністю. Постановка проблеми і дослідницьких завдань базується на визнаному постулаті: наука і освіта, що продукують, імплементують і практикують нові знання, є основними інститутами компетентнісного зростання особистості, її суб'єктно-соціального та духовного розвитку.

Аналізу запровадження компетентнісного підходу, зокрема його ролі у життєвих стратегіях і практиках, присвячено багато праць відомих дослідників філософсько-педагогічних проблем: К. Абульханова-Славська, В. Андрущенко, З. Бауман, Р. Барт, С. Гессен, Л. Горбунова, В. Кремень, В. Луговий, Т. Лукман, І. Предборська, С. Пролеєв, Л. Сохань, І. Степаненко та багато інших. Значна частина праць науковців висвітлює компетентність у контекстуальних вимогах до людини, що постають перед вищою школою в умовах інтеграційних процесів, кардинальних змін у науково-освітньому середовищі тощо. Принципово нові положення напрацьовані цих науковців стосуються осмислення викликів цивілізації до соціалізації молоді, до її мистецтва жити у мінливих умовах самореалізації і забезпечення життєздатності суспільства. Заслугує на увагу розгляд окремих різновидів життєвої компетентності, в яких чільне місце посідає комунікативна компетентність, як здатність налагоджувати взаємини зі світом, а точніше з «трьома світами», в яких засадничим принципом стає «нова етика» (Є. Андрос, К.-О. Апель, О. Больнов, М. Бубер, Ю. Габермас, Г. Даренський, К. Ясперс та інші).

Разом з тим, у реальному процесі формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців ціннісно-смислові ознаки цієї компетентності, як різновиду життєвої,

часто у силу різних причин втрачають значущість смисложиттєвих аспектів її розвитку і перетворюються на засвоєння певних практико-орієнтованих програм та необхідних «ситуаційних» навичок. Саме тому метою статті ми визначили встановлення на основі філософсько-освітньої рефлексії місця, ролі та параметрів комунікативної компетентності у контексті культурно-освітніх змін в Україні та у функціональному полі професійної освіти майбутніх фахівців.

На різних рівнях модернізації вищої освіти існує багато комунікативних технологій, які сприяють формуванню успішної та комунікативно зрілої особистості, яка має бути соціально активною й включатись у суспільні інтеграційні процеси на сучасному етапі розвитку українського суспільства, не загубивши своєї унікальності й культурної ідентичності. Утім, аналіз свідчить, що величезний комплекс здатностей майбутнього фахівця залишається значною мірою позбавленим концептуально-сислової наповненості, принципи комунікативної філософії і науково-освітнього дискурсу не імplementовано у науково-освітній процес, етичні засади і нове знання теж здобуваються за старим сциєнтистським підходом. Аналіз літератури з обраної тематики також дає можливість стверджувати, що більшість авторів, які займаються питанням комунікативної компетентності, оминають питання комунікативного діалогу і діалогу взагалі, залишаючись у межах професійної компетентності, наголошуючи на принципах ситуативного підходу для вирішення сучасних проблем підготовки фахівця, а також розуміючи комунікативну компетентність як додаток до професійної компетентності та як момент підкріплення професійних навичок.

Деякі дослідники, виділяючи суперечності у проблематиці комунікативної компетентності, влучно вказують на розуміння комунікативної компетентності саме як освітньої компетентності. Інші дослідники ведуть пошуки у діалогічному дискурсі, в якому чітко прослідковується взаємовідношення: комунікація – діалог і певний вихід на міждисциплінарний синтез. Але у кращому випадку, зокрема у педагогічній літературі, ми зустрічаємо категорію тільки «діалогічного навчання» і аналіз проблематики комунікативної компетентності з позиції діалогічного навчання та дослідження технологій комунікативної діяльності, але вони знаходяться поза міждисциплінарним пошуком сенсів міжкультурного діалогу взагалі і комунікативно-діалогічних компетенцій студентів зокрема.

Більше того, аналіз компетентностей часто зводиться, по-перше, до величезного їх переліку, і, по-друге, усі вони спрямовані виключно у формування соціальної активності: розвиток академічної і соціальної мобільності, що забезпечує швидке пристосовування до мінливих умов життя, ціннісну орієнтацію у суспільних процесах, у соціально-культурному просторі, збереження своєї світоглядної позиції, розвиток критичного мислення, цілеспрямованості, винахідливості, прагнення до пошуку нового і здатності знаходити оптимальні рішення життєвих проблем у нестандартних ситуаціях; формування відповідальності, громадянських обов'язків особистості з розвиненим почуттям її внутрішньої свободи і власної гідності, здатності до об'єктивної самооцінки і конкуренції тощо.

На прикладі аналізу цього переліку абсолютно очевидно стає значущість комунікативної компетентності у забезпеченні не тільки формування соціабельності, але й широким життєво-професійним здатностей особистості, причому, на нашу думку, не як додаткового компонента цих здатностей, а як наскрізної властивості і конструкту життєздатності.

Саме тому ми вважаємо найбільш потужним механізмом підсилення процесу формування комунікативно-діалогічної компетентності майбутнього фахівця компетентнісний підхід. На думку С. Пролеєва та В. Шамрай «... його використання покликане вирішити низку освітніх завдань. Серед останніх одне з чільних місць займає створення спільного освітнього простору, передусім в Європі. Образно кажучи, єдині для всіх установ вищої

освіти та національних освітніх систем компетентності мають створити спільну мову опису змісту навчального процесу та уможливити взаємну конвертацію навчання у різних країнах. З компетентностями у цьому кореспондує та їх ефект посилює інший ключовий елемент освітніх стандартів – «результати навчання» [1, с. 196-212].

Дійсно, зараз на різних напрямках модернізації освіти працює багато програм, що спираються на смисловий горизонт компетентнісного підходу [2], здійснюється систематизація, узагальнення і характеристика параметрів компетентностей, зокрема комунікативно-діалогічної компетентності, розкриваються їх універсальні смисли, обґрунтовуються можливості і необхідність формування комунікативної компетентності як мети герменевтики і визнання пріоритету моральних норм комунікативної філософії і регулятивного принципу ідеальної комунікації, звернення до життєвого світу, до реконструкції історичного розвитку комунікації тощо.

Отже, по-перше, імплементація компетентнісного підходу у систему формування компетентностей майбутнього фахівця, зокрема комунікативно-діалогічної компетентності, не стільки відповідає принципу комплементарності компонентів системи, скільки наскрізний характер формування кожної компетентності у діалектичному зв'язку з іншими наповнює універсальними ціннісно-смисловими засадами, ідеями, принципами. Саме тому компетентнісний підхід як пріоритетна практика визначення змісту вищої освіти (С. Пролеєв, В. Шамрай), створюючи єдину систему компетенцій замість «знань, вмінь та навичок», уможливило формування у майбутніх фахівців найбільш загальнозначущих культурних результатів, тобто універсальних норм, регулятивів, що не є можливим без філософської рефлексії.

По-друге, до цього положення слід додати думку про контекстуальний вимір формування компетентностей, який вимагає звернути увагу на величезну роль мобільності у сучасному світі і, зокрема у культурно-освітньому просторі. Так, на перше місце серед цінностей глобалізації, на думку відомого дослідника проблем глобалізації З. Баумана, висувається мобільність, як «...свобода пересування, цей одвічно дефіцитний і нерівномірно розподілений товар швидко перетворюється у головний фактор диференціації нашої пізньосучасної або постсучасної епохи. Усі ми вільно чи не вільно, свідомо чи несвідомо знаходимося у русі... Наслідком цього нового стану є жахлива нерівність. Деякі з нас повністю перетворюються на справжніх «глобалістів»; інші залишаються прив'язаними до своєї «місцевості» – такий стан є і неприйнятним, і нестерпним у світі, де «глобалісти» задають тон і визначають правила гри у нашому житті» [3, с. 10-11].

Якщо екстраполювати це положення на культурні наслідки глобалізаційних перетворень, то слід наголосити слідом за З. Бауманом на поляризації людського досвіду, коли спільні культурні цінності підпадають під зовсім різні тлумачення і породжують різні смисли мобільності. У такий спосіб нівелюється ідея універсалізації, яка мала би слугувати, як ідея, як принцип, як стратегічна засада загальноосвітніх справ, загального світового порядку тощо. Як слушно зазначає З. Бауман, «...сьогодні цю ідею використовують лише філософи... і смисл глобалізації не містить нічого подібного. Новий термін пов'язаний насамперед з глобальними наслідками, абсолютно непередбаченими і не прогнозованими, а не з глобальними ініціативами та діями» [3, с. 88]. До того ж навіть використання глобальної комунікаційної мережі не надає повної свободи особистості, а лише «...висвітлюють нерівність... і далеко не всі отримують допуск до цієї царини... видовища катастроф у засобах інформації сприяють етичній байдужості і побудові санітарних кордонів» [3, с. 102, 108].

Визначення ролі комунікативної компетентності як механізму мобільності особистості не позбавляє розуміння і використання саме мобільності для створення гармонійних умов

пізнання багатозначного світу і спільної діяльності суб'єктів найбільш широкого культурно-освітнього простору (загальнонаціонального, європейського, світового). Отже, комунікативна компетентність і мобільність, за слушним висловлюванням С. Пролєєва, мають «... окреслювати основний зміст освітянських зусиль (передусім у вищій школі), задавати своєрідний смисловий горизонт, в якому має відбуватися весь освітній процес» [4, с. 88].

По-третє, усе вищезазначене свідчить не стільки про надзвичайно велику роль комунікативної компетентності як механізму мобільності, скільки як засобу установавання і організації такого спілкування, що визначає різницю у загальних нормах мислення людей та те, що їх об'єднує у тій різниці й неповторності, відповідаючи есенційному значенню комунікації – *communicare* (радитися). Слід також наголосити на тому, що тільки завдяки комунікації людина стає собою і, знаходячи у процесі спілкування певну дисгармонію у світі і у поведінці людей, рухається до солідарності. Тому не випадково у царині компетентнісного підходу до професійної підготовки зростає кількість досліджень, в яких саме комунікативна компетентність стає предметом ґрунтовних досліджень таких науковців, як І. Бех, Г. Гелен, А. Єрмоленко, В. Кремень, Е. Левінас, С. Пролєєв, О. Пометун, Дж. Равен, Г. Халаш, А. Хуторської та інші. З'являються роботи, в яких комунікативна компетентність представлена у межах єдиного смислового поля життєвої компетентності особистості [5], пропонуються програми, проекти, інтерпретації об'єднання компетентностей з огляду на види людської діяльності в інтелектуально-знаннєву, діалого-комунікаційну (консенсусну), ціннісно-орієнтаційну, творчо-інноваційну [6].

По-четверте, визначення комунікації як інформативно-екзистенціональної взаємодії суб'єктів пізнання і діяльності, що має на меті порозуміння або взаєморозуміння і знаходження консенсусу, безумовно залучає до розуміння і тлумачення комунікативної компетентності діалогічного компонента, адже метою діалогу є розуміння, тобто діалог «працює» там, де є непорозуміння і він стає у такий спосіб атрибутом і конструктором комунікації [7].

По-п'яте, філософська рефлексія, як ціннісно-смислове підмур'я науково-освітнього супроводу процесу формування комунікативно-діалогічної компетентності у майбутніх фахівців, висвітлює гостру потребу опрацювання наукових парадигм цього супроводу у розгортанні культурно-освітнього простору, розуміння якого виходить на метарівень, а саме на синтез об'єктивного і суб'єктивного, на інтеграцію питань і освіти, і культури у вирішенні головної проблеми формування особистості студента (або людини, яка навчається) – переходу від концепції нагромадження властивостей, якостей і навичок, що вкупі (з точки зору синергетики) не надають позитивного і продуктивного результату, адже не мають під собою концептуального обґрунтування антропологічного розуміння людини як істоти біосоціодуховної і подальшого вицлювання з цього образу за допомогою міждисциплінарності тих якостей, які б дали змогу випрацювати концепцію діалогічної особистості.

По-шосте, необхідною умовою формування комунікативно-діалогічної компетентності студентів в умовах інтеграції до європейського культурно-освітнього простору стає філософсько-освітній і науково-дидактичний супровід, які надають можливість переосмислення категорії комунікативно-діалогічного супроводу, виходячи з актуальних питань сьогодення на основі міждисциплінарного синтезу, ґрунтовного аналізу всіх аспектів діалогу і винаходження таких його конструктів, які були б універсальними для імплементації в процес формування комунікативно-діалогічних компетенцій. У цьому сенсі потребує уточнення категорія культурно-освітнього простору, розуміння якого як сукупності культурно-освітніх територій (ландшафтний підхід) тягне за собою й розуміння науково-ос-

вітнього супроводу як безпосередньо різнорівневої системи управління інституціями цих територій, функціонуванням методичних структур, створенням нових моделей мережевої взаємодії та інноваційних процесів. Проте, простір, як єднання суб'єктів культур, залишається за межами аналізу, у тому числі у площині компетентнісного підходу.

Слід погодитися з думкою О. Дольської, яка зазначає, що звернення до цієї категорії «...допоможе з'ясувати певні проблемні питання, пов'язані з переходом світової спільноти до нового рівня організації простору освіти, ...органічно поєднати традиційні аспекти опису освіти як феномена (онтологічний, гносеологічний, культурологічний, антропологічний, екзистенціальний, аксіологічний та ін.), <...> представити освіту у вигляді форми життєдіяльності людини» [8, с. 12].

Дійсно, включення людини у багатовимірний культурно-освітній простір, з одного боку, не є можливим без комунікативно-діалогічних компетентностей, з іншого боку, поза простором людина не зможе повноцінно реалізувати свої пізнавальні і діяльнісні можливості й потенціал. Цей факт стає особливо очевидним в умовах постмодерної культури, яка на всіх рівнях комунікації суттєво відійшла від смислових акцентів модерна та інших попередніх епох.

У такий спосіб, дійсно, «...прагнення перетворити Європу на єдиний освітній простір, відкритий для студента з будь-якої країни, є конструктивним і відповідає як умовам глобального світу, так і визначальному для цих умов чиннику мобільності. Можливість розпочати освіту в одному університеті (скажімо, українському), а продовжити її в університеті Франції чи Німеччини, мати диплом, що буде визнаватися у різних країнах і не потребуватиме окремого підтвердження здобутої кваліфікації, це очевидне благо» [1, с. 196].

Як було зазначено вище, у нових парадигмах пізньокапіталістичного світу чільне місце посідає парадигма комунікативної філософії, що у нашому контексті пропонує розглядати культурно-освітній простір як інтерактивний процес творення, трансляції і використання знання на ціннісно-смислових засадах (праксеологічних); як суб'єктоцентровану (інтерсуб'єктивну), культурно-орієнтовану (інтеркультурну) взаємодію інституцій і презентантів культурно-освітнього простору; як синтез філософських, наукових, релігійних, повсякденних практик утвердження інтелекту, етики, духовності.

Ці висновки ще раз підтверджують нашу думку про необхідність філософської рефлексії у пошуках нових комунікативно-діалогічних якостей особистості, зокрема студентства у процесі євроінтеграції. Подальші наукові розробки мають надати модель формування комунікативно-діалогічної компетентності студентської молоді; науково обґрунтувати систему методологічних орієнтирів та принципів формування комунікативно-діалогічної компетентності студентської молоді; розробити критерії та рівні сформованості комунікативно-діалогічної компетентності студентської молоді; створити експертну методику визначення компетентностей та експлікувати значущість філософських компетенцій у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців; обґрунтувати концептуальні засади освітньо-праксеологічної технології формування комунікативно-діалогічної компетентності студентської молоді.

Список використаної літератури:

1. Пролеєв С. Компетентнісний підхід у філософії освіти: можливості і проблеми / С. Пролеєв, В. Шамрай // Філософія освіти. – 2017. – № 1 (20). – С. 196–212, 196.
2. Проект TUNING (2006) (ТЬЮНІНГ) – гармонізація освітніх структур у Європі: Внесок університетів у Болонський процес. Загальна брошура: українська версія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unideusto.org/tuningeu/documents>.

- htm.l; Tuning Educational Structures in Europe (2017) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unideusto.org/tuningeu/home.html>.
3. Бауман З. Глобализация .Последствия для человека и общества : пер. с англ. / З. Бауман. – М. : Весь Мир, 2004. – 188 с.
  4. Пролеєв С. В. Філософські компетентності: якими їм бути? / С. В. Пролеєв // Філософія освіти. Philosophy of Education. – 2016. – № 2 (19). – С. 88-96, 88.
  5. Степаненко І. В. Життєва компетентність особистості: філософсько-антропологічний та соціокультурний виміри : [монографія] / І. В. Степаненко, М. Д. Степаненко. – Харків : ХДУХТ, 2011. – 220 с.
  6. Луговий В. Біла книга національної освіти України / В. Луговий ; за заг. ред. В. Кременя ; НАПН України. – К. : Інформ. системи, 2010. – 342 с.
  7. Троїцька О. М. Діалог і толерантність у культурно-освітньому просторі вищої школи : [монографія] / О. М. Троїцька. – Мелітополь : Вид-во МДПУ імені Б. Хмельницького, 2016. – 312 с.
  8. Дольская О. А. Человек в современном мире: на пути к новой парадигме образования : [монографія] / О. А. Дольская, А. В. Голозубов, О. Н. Городыская. – Харьков : НТУ «ХПИ», 2016. – 216 с. – С. 12.

COMMUNICATIVE-DIALOGUE COMPETENCE OF THE FUTURE SPECIALIST: PHILOSOPHY-EDUCATIONAL REFLEXIA

Nadiia Denysenko

*Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University,
Department of Social Work, Social Pedagogy and Preschool Education
Hetmanska str., 20, 72300, Melitopol, Ukraine*

The analysis of works on the introduction of a competent approach on the problems of communicative philosophy indicates the lack of substantiation of communicative competence as a holistic, multilevel, multidimensional education that will be implemented in education and will provide the subjects of higher education harmonious informational and existential interaction in the space of professional training and in the formulation of strategies in future life. That is why, for the purpose of the article, we have defined the philosophical reflection of the essence and the role of communicative-dialogic competence in the context of cultural and educational changes and in the functional field of professional education of future specialists.

Key words: dialogue, life competence, competence, communicative philosophy, cultural and educational space, interdisciplinary.